

ІЗ ОПОВІДАНЬ АНАТОЛЯ ФРАНСА.

І. Олов'яний салдат.

Інфлюенца не давала мені заснути. Підходила північ. Несподівано почув я, що щось тричі стукнуло в шибку вітрини, яка стояла біля мого ліжка і в якій був хаос: божки з саксонської порцеляни та севрської глини, статуетки з Танагри та Мурина, різні бронзові речі з часів Відродження, речі з слоневої кости та венеціанського скла, китайські мисочки, скриньки облямовані мартенською ілязурою, кружала ляку, палітри і врешті кілька сот ні-на-що нездатних річей, у яких я кохаюсь і які нагадують мені котинні веселі і сумні хвилини життя. Ясно було чути сей легенький стук і я закріпостив, що стукотів олов'яний салдат, який валяв ся між різними речами у вітрині; видно було, що йому хочеть ся вирвати ся на волю. Виконав він свою думку незабаром: від сильного удару в двері вітрини двері розкрили ся на-стїж і олов'яний салдат підійшов до краю вітрини. По правді сказати я здивував ся, але не на стільки, щоб утратити розум. Сей маленький салдат раз-у-раз мені здавався гнучким і з того часу, як мені його презентувала мадам Г. М... (тому вже два роки), я сподівався від нього неприємного вчинку. Він носить білий мундур, оторочений голубим позументом: се французький ївардієць, а всім відомо, що сей полк не вельми шанує дисципліну.

— Ей, ви! — закричав я. — Флер, Брендамур, Тюліп! Я-б вас прохав менше ївалтувати і дати мені спокій, бо я вельми нездужаю.

Щось буркочучи поганець відмовив мені:

— Отаким самим, яким ви мене бачите, пане, був я тоді, коли (сотню літ назад) брав Бастилю. Мені здасться, що вже не багато на світі таких старих салдатів, як я. Добраніч! Я йду на парад.

— Тюліп! — промовив я суворо. — Ваш полк скасовано по наказу Людвіка XVI-го 31 серпня 1780 р. Ви більше не повинні ходити ні на які паради. Зоставайтеся краще в сій вітрині.

Оглядаючи мене скоса Тюліп гордовито крутив вуса.

— Як-то! — промовив він — Хиба ви не знаєте, що в ніч під новий рік, коли вже поспнуть діти, що року відбувається велика парада. Олов'яні салдати маширують по дахах поміж димарями, з яких ще подекуди веселенько виривається дим і попіл. Там гарцює кінниця, котру веде верховець без голови, а за нею страшний вихор проносять усіх олов'яних салдатів, яких вбито було на війні; далі йдуть покручені піки, поломані шаблі... І тільки дивляться на сю парадну бліді від блиску місяця душі померших дівчаток...

Мені стало трохи ніяково.

— Виходить, що ви, Тюліп, маєте обов'язки і обов'язки невідмінні? Що-ж! Я вельми шаную обов'язки, звичаї, трайиції, легенди і все те, в що вірить народ. З сього всего ми складаємо науку, котра нас вельми задовольняє. Я невимовно радий, Тюліп, що ви традиціоніст... З другого-ж боку я не знаю, чи я повинен вас пустити, чи ні.

— Ти повинен, — промовила своїм музичним, чистим голосом, якого мені ще ніколи не доводилось чути, молода жінка з Танагри. В своїм поморщенім гіматоні вона стояла перед французьким сторожем, ніби вихваляючись своїм величньо-струнким станом. — Ти повинен. Треба шанувати всі звичаї, заведені нашими прадідами. Наші батьки краще нас знали, що дозволено, а що заборонено, через те, що вони ближче стояли до Бога. Отже виходить, що сьому Галатови можна дозволити деклямувати військові пісні древніх. В моїх часах вони не носили, так як отсей, такого кумедного, голубого вбрання з червоними нарукавниками. Покриті вони були тільки своїми косами і ми їх

вельми бояли ся. Вони звали ся варварами... Ти теж варвар. Ти дармо згаяв час, читаючи поезиї і історію: ти навіть не знаєш, що таке — краса життя. Тебе ще на світі не було тоді, як я пряла шерсть у Мілеті під старою шовковицею, що росла на подвір'ю коло хати.

Я зібрав усі свої сили, щоб відповісти без роздрочення.

— Мила Паніши, твій маленький грецький нарід утворив кілька зразків, якими тішать ся душі й очі. Але в твоїм краю твій нарід що дня робив стільки дурниць, скільки в наш час може зробити наша міська рада за одну свою сесію. Я не жалкую за тим, що мені не доводило ся бути горожанином Ларісси або Танагри і мушу зазначити, що ти сказала зовсім справедливо: „Звичай треба студіювати так, як би він уже перестав бути звичаєм. Паніши, ти, котра пряла шерсть у Мілеті під старою шовковицею, слово твоєї доброї поради для мене не пусте слово і я роблю так, як ти бажаєш: я дозволяю Тюліпови йти, куди його кличуть!“

Тоді маленька маслوبيйниця з севрської глини, опускаючи руки, звернулась до мене з проханням:

— Паночку, не пускайте його! Він обіцяв одружити ся зо мною. Він відразу кохає одинацять тисяч дівчат. Як тільки він звідсіль вийде, я ніколи вже його не побачу.

І ховаючи своє кругле личко в хвартух, вона заплакала.

Тюліп почервонів: він не любив такого поводження і взагалі йому вельми ніяково було слухати докори, котрих він повинен був сподівати ся. Я, як тільки міг, заспокоїв маленьку маслوبيйницю, звелів Тюліпови вертати ся зараз же після паради до дому і не засиджуватись у відьмацьких шиночках. Він мені обіцяв і я йому побажав щасливої подорожі. Але він не пішов. Чудна річ! Він спокійно стояв на місці. Я йому сказав, що се мене дивує.

— Почекайте, — відмовив він мені. — Я не можу піти так, щоб ви бачили: се суперечити-ме всім нашим секретним законам. А от коли ви заснете, мене легко підніме промінь місяця, через те, що я став марою. Але мені зовсім нічого поспішати: мені можна ще чекати годину

або й дві. Ми кращого нічого не вигадасмо, як балакати. Хочете? Я вам передам кілька оповідань з давнього часу? Я їх багато знаю.

— Оповідай, — промовила Паніши.

— Оповідайте, — промовила маслوبيйниця.

— Ну, коли так, то оповідайте, — сказав я ї собі-ж.

Він сів, набив люльку, попросив кухоль пива, відкашлявся і почав так:

— Сьогодні, день-у-день, як раз 98 років того часу, як я і дванацять моїх товаришів стояли на столику. Ми всі були схожі як брати. Декотрі стояли, декотрі лежали. Кімната була оббита блідо-голубим шовком. Цимбали, на яких лежала розкрита „Молитва Орфея“, фотелі з лірами замість спинок, шафа, ліжко вбране квітками білих рож, карніз із голубками — все ніби сьміялось. Від лампи лився яркий, ніжний світ; подумя коминка тріпотіло як пташине крило серед темряви ночі. Вбрана по домашньому. Юлія сидить коло шафи, нагнувши свою ніжну з розкішними косами головку і перегортає листи.

На ратуші пробило північ. Се знак, що скінчився старий рік і почався новий. Скінчився 1793 рік.

В ту хвилину, коли на годиннику збіглися стрілки, з'явилася маленька, славна дитинка, що вибігла зі своєї спальні. Двері спальні були відчинені і дитинка в одній сорочці вийшла, кинулась до матері і побажала їй доброго року.

— Доброго року, Еміль... Спасибі. Але чи ти знаєш, що таке добрий рік?

Дитина запевняла, що знає; однак мати хотіла ще краще в'яснити.

— Добрий рік, мій любий, не приносить ні сорому, ні страху.

Вона обнімає його, несе в постіль, звідкіль воно вирвалося, вертається і знов сідає коло шафи. Вона поглядає то на подумя, то на листи. Дорогі їй ті листи і не хочеться їх палити. Однак спалити треба, через те, що як тільки ті листи знайдуть, то вбють і того, хто їх писав і ту, що їх одержувала. Як би тільки про неї, вона не палила-б їх, хоч би їй через се треба було вмерти.

Але вона думає про него, вигнанця, засудженого, котрого шукають, котрий ховається в стіжках і клунях на другому боці Парижа. Одного з листів досить, щоб знайшли його і повели на смерть.

Еміль солодко спить у сусіднім покої; куховарка і Нанон пішли вже на другий поверх у свої кімнати. Кругом панує мертва тиша зими. Весело й ясно горить у коминочку. Юлія збирається палити свої листи, та се обов'язок, якого не зможе вона виконати без тяжкої боротьби. Вона спалить листи, але перше перечитає їх.

Юлія любить усьому давати лад, а листам своїм тим паче. Вона бере перший, уже пожовклий. Його писано три роки назад. Юлія читає: знов переживає колишні приємні хвилини і не кидає сторінки в огонь не перечитавши її десять разів по складам.

Кругом тихо, як у домовині. Мало не що години вона підходить до вікна, піднімає заслону, пильно дивиться на мовчазливу тінь Сен-Жерменської дзвінниці, носрібленої місяцем, вертається і знов береться до своєї роботи. І як-же їй в останнє не впивати ся сими милими сторінками? Як вкинути в огонь сі найдорожші від усього стрічки, не вивчивши їх на память? Молода душа її бажає щирої любови. Вона читає:

„І тут ти ввижаєш ся мені. Я живу серед постатей утворених моєю думкою і ти мені здаєш ся не бездушною, а живою, з сьвіжою думкою, чистою, правдивою. Ти для мене осередок мира. Я щасливий, мене любить Юлія і я все і всіх люблю. Куди не погляну, бачу скрізь тебе і серце моє займаєть ся любовю і так хочеть ся жити. Мене дивує й вабить сьвіт, у якому ти цвितеш! Через любов я зрозумів таємну суть божого творива. Я чую: безліч голосів природи шепче твоє ім'я. Коли веселий промінь сонця осьвічує мій вид, я згадую, що сей щасливий промінь торкаєть ся й твого лица і обіймає твій чудовий стан. Сьогодні, у вечері, коли замиготіла перша зірка, я сказав собі: і вона мабуть тепер дивить ся на них. Ах, як хочеть ся жити і цілувати землю, котра тебе носить...

„Моя Юліє! Коли вже моя доля така, що я повинен згинуту під сокирою душогубів, повинен, як Сідней, по-

класти душу за волю, то навіть смерть мене не вдержить: я полечу до тебе, моя мила..."

Вона читає й замислюєть ся. Ніч кінчаєть ся... Свитає. Настає ранок. Челядки взялись до роботи і Юлія поспішає кінчити свою працю. За працею вона не чує голосів... На хвилину все затихло. Йдуть. Прийшли... Стукують у двері.

Сховати листи, замкнути комоду нема вже часу. Вона робить усе, що може: хапає листи і кидає їх під канапу, вкриту довгим покривалом. Кілька листів упало на килим. Вона підгортає їх під канапу ногою, хапає книжку і падає у фотель.

У хату вступив предсідатель повіту і дванайцять поліціантів. Сей пан, котрого звали Броше, колись оббивав фотелі. Його люті, налиті кровю очі на всіх нагнали страх. Броше звелів своїм людям стати на всіх дверях.

— Горожанко! — звернув ся він до Юлії. — Ми довідали ся, що ти листуєш ся з агентами Пітта, емігрантами і арештантами. Мене післано схопити твої листи. Я вже давно занотував тебе, як найстрашнішого ворога з усіх аристократів. Горожанин Рануа, котрий ось стоїть перед твоїми очима, і ще там один чоловічок признали ся, що ти 1789 року зимою дала їм грошей і одєжу і прибрала їх так, що їх не можна було пізнати. Сучасний наш маїстрат тебе довго не чіпав. Але знай, що й я — начальство! Не втекти тобі від ільотини. Давай-но свої папери!

В шафі лежало кілька метрик (смерти, хрестин), нотатки крамарів та банкові білєти. Броше переглядав усе по одному окремо. Мнучи папери і перегортаючи, як чоловік, що ледви вміє читати, він казав: „Погано! От баците, імя вигнаного нами короля ще незамазане! Погано, погано!“

Юлія силкувалась угадати, чи візитація буде довга, чи коротка. Вона не вдержалась, щоб не поглянути туди, де стояла канапа. Боже! Вона побачила рожок листа, що сторчав із під покривала, як вухо білого кота. Серце її похолло. Певність погибелі заспокоїла її і її вид від разу став виявляти байдужість. Вона була певна, що люде

вглядять той кінчик паперу, який бачить вона. Білий рожок на червоному килимі кидав ся в очі. Вона тільки не знає, чи його знайдуть зараз, чи трохи згодом. Ся думка її розважає і в сю трагічну хвилину то з'являється надія, коли люде відходять від канапи, то знов щезає, коли вони підходять до канапи.

Броше переглянув папери в скринях і знервований сказав, що знайде невідмінно те, чого шукає. Він перекидає меблі, столи, стукає ручкою своєї шаблі по панелях, щоб розпізнати, чи не лежить там що, і нічого не знаходить. Відхиляє люстра — і там нема нічого.

Тим часом його люде зривають кілька дощечок паркету і присягають ся, що ще ніколи ніхто з аристократів так злобно над ними не сьміяв ся. Але ні один із них не вглядів маленького білого ріжка, що визирав зпід канапи.

Вони відібрали від Юлії всі ключі і повели її в інші покої. Тут знов деруть стільці, бють шибки, ламають меблі, порють фотелі. Нічого не знаходять.

Але Броше ще мав надію і вернув ся в спальню.

— От сьвідок Бог! Папери тут! — кричить Броше. Він наближається до канапи, виймає шаблю, рубас її здовж на п'ять чи шість шматків і не бачучи того, що так бажав знайти, лає всіх і велить людям іти до дому.

І всі пішли. На порозі Броше повернув ся до Юлії і показуючи кулак, скрикнув:

— Гляди, я ще вернусь!

Усі пішли. Не чути вже тупотіння ніг. Вона щаслива. Її байдужість не пошкодила йому! Рада біжить вона поцілувати Еміля, котрий спить спокійно так, ніби навкруги його нічого не скоїлось...

Після оповідання Тюліп закупив свою загасну люльку і допив пиво.

— Друже мій! — сказав я. — Може все се й правда! Про французьку івардію ви розповідали делікатно... Але мені здається, що се оповідання я чув уже кілька разів.

— Може вам про се казала Юлія. Вона людина
вельми розумна і вчена.

— А що-ж стало ся з нею?

— Вона жила щасливо, коли був консулят...

— А той, хто їй писав листи?

— Він став бароном і префектом за цїсарства.

— А малий Еміль?

— Помер 1859 року в Версалї в ранзі жандарм-
ського генерала.

— Так !?!...

З французького переклав

К. Пилинський.

